

POJMOVANJE DOTIKA V VZGOJNEM IN PSIHOSOCIALNEM DELU Z OTROKI IN MLADOSTNIKI

41

UNDERSTANDING TOUCH IN EDUCATIONAL
AND PSYCHOSOCIAL WORK WITH
CHILDREN AND ADOLESCENTS

Lara Velkavrh, *univ. dipl. soc. ped.*

lara.velkavrh@gmail.com

POVZETEK

Uporaba dotika v vzgojnem in psihosocialnem delu z otroki in mladostniki je bila še do nedavnega (in v našem prostoru ostaja) spregledana in neraziskana tema. Namen prispevka je na kratko predstaviti pogoste smernice glede uporabe dotika ter jih kontekstualno umestiti glede na diskurze, iz katerih izhajajo. Izpostaviti želimo pomen kompleksnega razumevanja dotika, ki v opisanih smernicah in diskurzih pogosto umanjka. Kompleksno pojmovanje dotika namreč vidimo kot pogoj za odgovorno, etično in občutljivo uporabo dotika pri delu z mladimi. V prispevku na koncu ponudimo iztočnice o tem, kako dotik misliti kompleksno, ter bralce povabimo k

refleksiji o lastnih praksah uporabe dotika pri strokovnem delu z otroki in mladostniki.

KLJUČNE BESEDE: *razumevanje dotika, smernice za uporabo dotika, diskurzi o dotiku, kompleksnost dotika, otroci in mladostniki.*

ABSTRACT

The use of touch in educational and psychosocial work with children and adolescents has been a neglected and unexplored topic until recently (and remains so in Slovenia). The purpose of this article is to briefly present common guidelines regarding the use of touch and contextualize them in relation to the discourses from which they originate. We aim to emphasize the significance of complex understanding of touch, which is often overlooked in these guidelines and discourses. We consider a complex understanding of touch as a prerequisite for the responsible, ethical and sensitive use of touch when working with young people. Finally, we provide key points on how to consider touch in a complex manner and then invite the reader to reflect on their own practices of using touch in their professional work with children and adolescents.

KEYWORDS: *understanding of touch, guidelines for the use of touch, discourses about touch, complexity of touch, children and adolescents.*

UVOD

Uporabi dotika se pri strokovnem delu z otroki in mladostniki težko izognemo. Do fizičnega stika med strokovnimi delavci in mladimi tako prihaja vsakodnevno. Kljub temu pa je bilo področje še do nedavnega neraziskano. Tema dotikanja otrok, ki ostaja tabu in ki se ji marsikdo raje izogni, pa nikakor ne sme ostati spregledana.

Naslavljanje področja¹ je namreč ključno za zagotavljanje karseda varne in etične uporabe dotika pri delu z mladimi.

Odgovorna, premišljena in občutljiva raba dotika pa je mogoča le z razumevanjem in upoštevanjem kompleksne narave dotika. Prispevek, ki nas bo vodil od zgodovinske umeščenosti teme do opredelitve prepoznanih diskurzov na izbranem področju do predstavitve trenutnih smernic glede uporabe dotika, bo na koncu nakazal način, kako o dotiku misliti na kompleksen način ter ga skladno s tem uporabljati pri strokovnem delu z mladimi.

Za razumevanje trenutnega pojmovanja in obravnavanja dotika v kontekstu dela z otroki in mladostniki je potrebno razumeti zgodovinsko dogajanje, ki je pomembno vplivalo na oblikovanje diskurzov in smernic za uporabo dotika.

Vprašanje dotikanja mladih pri strokovnem delu z njimi se je začelo sicer intenzivneje naslavljanje v osemdesetih letih prejšnjega stoletja (Courtney in Nolan, 2017). Gre za obdobje, ko so se v medijih razširile zgodbe o zlorabah otrok (Smith, 2009). Sprva so bile medijske objave vezane na zlorabe otrok v družini, kmalu pa so sledile zgodbe o zlorabah otrok s strani strokovnih delavcev v različnih institucijah. Sledilo je vse večje nezaupanje do strokovnih delavcev, ki delajo z mladimi, področje uporabe dotika pa je prišlo pod drobnogled splošne in strokovne javnosti (Owen in Gillentine, 2011; Smith, 2009). Med vzgojitelji, učitelji, socialnimi delavci in svetovalci se je razširil velik strah, povezan z dotikanjem otrok (Green, 2016; Piper idr., 2006). Strokovni delavci so izrazili strah pred lažnimi obtožbami glede neprimerne uporabe dotika ter posledicami, ki iz njih izhajajo in imajo lahko trajen negativen vpliv na njihovo kariero in življenje (Piper, 2014). V družbi se je tako kot odziv na prepoznano tveganje, ki ga prinaša dotik, razširila moralna panika (Piper in Stronach, 2008), ki je vodila v namerno izogibanje dotikanju mladih. S tem so ostale potrebe otrok in mladostnikov po dotiku zanemarjene in potisnjene na stran (Piper in Smith, 2003).

1

Prispevek je del širše razprave v magistrskem delu *Pojmovanje dotika v vzgojnem in psihosocialnem delu z otroki in mladostniki* Lare Velkavrh.

Dogajanje v družbi je pripeljalo do sprejemanja različnih ukrepov, ki naj bi bili namenjeni preprečevanju zlorab otrok. V številnih vrtcih, šolah, zavodih in drugih institucijah po svetu so se razširile nadzorne kamere, zavarovalnice so pričele ponujati zavarovanja odgovornosti za primere obtožb o neprimerni uporabi dotika, razvili so se številni preventivni programi, ne nazadnje pa je prišlo do uvajanja smernic za delo z mladimi, ki jim je v praksi nemogoče slediti (Piper idr., 2012).

DISKURZI O DOTIKU

Diskurz, kot ga je razlagal Foucault, pomeni skupino izjav, ki zagotavljajo jezik, s katerim govorimo o določeni temi, in skladno s tem način reprezentacije vednosti o določeni temi v določenem zgodovinskem trenutku. Gre za proizvodnjo vednosti preko jezika. Diskurz zajema tako jezik kot delovanje v praksi. Narekuje način, na katerega se o temi razpravlja, vpliva na to, kako so ideje prenesene v prakso, obvladuje način, na katerega govorimo, pišemo, se vedemo v povezavi z določeno temo. Sočasno pa izloči in omeji druge načine govora, konstruiranja vednosti in obnašanja v povezavi z določeno temo. Diskurz vpliva na ravnanje ljudi, na politike, zakone, na način, kako družba gleda na nek določen pojav (Hall, 1997).

Diskurz torej vpliva na način, na katerega o dotiku govorimo, se v povezavi z njim vedemo, na naš odnos do dotika ter navsezadnje na politike in zakone, povezane z dotikom. V nadaljevanju bodo predstavljeni nekateri izbrani diskurzi, ki prepletajo področje dotika in ki jih je moč zaznati v strokovni literaturi.

Ko govorimo o dotikanju otrok, so morda nekoliko bolj izstopajoči diskurzi, ki so dotiku vsaj na prvi pogled manj naklonjeni. To so na primer diskurz tveganja, diskurz strahu, diskurz varne skrbi, diskurz zaščite otrok, diskurz nasilja in spolnosti.

DISKURZ TVEGANJA

Diskurz tveganja je bil na področju uporabe dotika pri strokovnem delu z mladimi prepoznan s strani različnih avtorjev (Houston in

Griffiths, 2000; Piper idr., 2006; Piper in Stronach, 2008; Smith in Steckley, 2011). Houston in Griffiths (2000) zapišeta, da je v današnji družbi vseprisoten koncept tveganja. Tako je tveganje dominantna misel, ki vodi delo strokovnih delavcev, vodstva in oblikovalcev politik, tudi ko pride do vprašanja dotikanja otrok (prav tam).

Kadar dotik mislimo skozi diskurz tveganja, ga razumemo kot nekaj potencialno nevarnega in škodljivega, torej kot nekaj tvegane. Dotik predstavlja tveganje tako za otroka, ki lahko postane žrtev nasilnega ali zlorablajočega dotika, kot tudi za strokovnega delavca, ki je lahko obtožen neprimerne uporabe dotika, kar vodi v soočanje s hudimi posledicami. Če tveganje prinaša odrasel človek, se odpre diskurz zaščite, ki bo predstavljen v nadaljevanju. Če pa tveganje predstavlja otrok, lahko govorimo o pripisovanju negativne moči otroku. Gre za koncept avtorice Andrews (1981), ki delitev moči v družbi razlaga na način, da je prava in pozitivna moč nekaj, kar pripada odraslemu, najpogosteje moškemu. Na drugi strani pa otrokom in v nekaterih kontekstih celo ženskam pripada negativna moč. To je moč, ki jo dobijo le tako, da jo vzamejo moškim z zvijačami, obtožbami, lažmi. Pripisovanje negativne moči otrokom je mogoče zaznati v primerih, ko so otroci predstavljeni kot grožnja za strokovne delavce, saj lahko s podanimi obtožbami ogrozijo socialno-ekonomski status strokovnih delavcev, končajo njihovo kariero in jim močno zaznamujejo življenje (Lynch in Garrett, 2010; Pemberton, 2010; Piper, 2014; Warwick, 2017).

Kot družba se želimo predstavljenim tveganjem izogniti ali z njimi vsaj delno upravljati (Piper idr., 2006). Upravljanje s tveganji nam namreč nudi občutek nadzora nad lastno usodo, kar prinaša občutek varnosti in udobja, ki sta s tveganjem odvzeta. Željo po upravljanju in izogibanju tveganjem, ki jih prinaša dotik, lahko prepoznamo v uvedenih politikah prepovedi dotika in smernicah, ki dotik močno omejujejo ali prepovedujejo. Če je namreč dotik prepovedan, do njega ne bo prišlo in tako ne bo nevarnosti niti za otroke niti za strokovne delavce (prav tam). Izogibanje tveganjem, ki jih prinaša dotikanje otrok, se kaže tudi v praksah dela strokovnih delavcev, ki se dotiku namerno izogibajo, tudi če se zavedajo pomena, ki ga ta ima na zdrav razvoj otroka (Aquino in Lee, 2008;

Del Prete, 1998; McNeil-Haber, 2004; Piper idr., 2006; Piper in Stronach, 2008; Steckley, 2012; Warwick, 2017).

DISKURZ STRAHU

Tesno prepleten z diskurzom tveganja pa je na področju dotikanja otrok tudi diskurz strahu. O kulturi strahu kot stanju družbe, v katerem se zdi, da strah prežema vse aspekte posameznikovega življenja, piše Furedi (2002). Avtor (prav tam) trdi, da sodobno življenje usmerjata strah in tesnoba. Na področju dotikanja otrok kulturo strahu prepoznavata Piper in Stronach (2008), ki sta mnenja, da se le-ta kaže v nezaupanju do strokovnih delavcev in njihovih motivov ter dejanj v interakciji z mladimi. Strah pred dotikanjem otrok pa se ni razširil zgolj med strokovnimi delavci, pač pa med ljudmi nasploh. Odrasli tako danes pogosto občutijo nelagodje ob pogovoru z otrokom v neformalni sferi, kot je na primer trgovina ali park (prav tam).

Diskurz strahu je razviden predvsem v praksah dela strokovnih delavcev. Ti se zaradi strahu zelo pogosto izogibajo uporabi dotika pri delu. Strokovni delavci poročajo predvsem o strahu pred lažnimi obtožbami in posledicami, ki bi jih te lahko imele na njihova življenja (Lynch in Garrett, 2010; McNeil-Haber, 2004; Pember-ton, 2010; Piper, 2014; Steckley, 2012; Thompson in Beamish, 2019; Warwick, 2017; Zur in Nordmarken, 2016). Poročajo o strahu pred tem, kako bi bil njihov dotik interpretiran s strani otrok ali opazovalcev (Lynch in Garrett, 2010; Warwick, 2017), ter o strahu pred kršenjem osebnih meja otroka (Green, 2016). Strokovni delavci se o svojih praksah dotika bojijo razpravljati tudi s sodelavci, saj jih je strah, kako bi si njihove prakse dela razlagali oni (McNeil-Haber, 2004). Ward (1990) zapiše, da je raziskovanje dotika zelo težavno prav zaradi strahu strokovnih delavcev pred tem, da bo njihovo dotikanje ali ne-dotikanje otrok napačno razumljeno in obsojano s strani raziskovalcev, sodelavcev, nadrejenih ali splošne javnosti.

Piper idr. (2006) menijo, da diskurz strahu na področju uporabe dotika pri delu z mladimi na stran potiska diskurz, ki bi bil bolj osredotočen na potrebe otroka. Prav zato bi bilo potrebno diskurz strahu ozavestiti in tako zavestno spremeniti način govora

o dotiku, kar bi lahko vodilo v primernejše prakse dela in govora o dotiku (prav tam). Do diskurza se kritično opredelita tudi Owen in Gillentine (2011), ki menita, da je diskurz strahu izzval pretiran odziv družbe ter s tem mlade in strokovne delavce prikrajšal za normalne človeške interakcije.

DISKURZ VARNE SKRBI

Na področju uporabe dotika pri strokovnem delu z otroki in mladostniki avtor Horwath (2000) prepozna diskurz varne skrbi. Varna skrb je usmerjena predvsem na varovanje strokovnih delavcev pred obtožbami o neprimerni rabi dotika. Avtor (prav tam) zapiše, da so se strokovni delavci začeli izogibati uporabi fizičnega stika z otroki, izogibajo se tolažbi otroka, ki vključuje dotik, izogibajo se temu, da bi ostali sami v prostoru z otrokom, izključujejo se iz različnih aktivnosti, ki bi lahko vključevale medsebojen dotik in podobno. Varna skrb je tako v prvi vrsti varna in varovalna za zaposlene, pozabi pa na otroke (prav tam). Smiselno se je vprašati, ali so smernice glede uporabe dotika (natančneje predstavljene v nadaljevanju), kot so na primer politike prepovedi dotika, zagotavljanje vidnosti, prisotnost tretje osebe, fizične pregrade in tako dalje, resnično namenjene dobrobiti otroka ali si morda res kot prioriteto postavljajo varnost zaposlenih.

DISKURZ ZAŠČITE

Na diskurz zaščite, ki smo ga v delu že omenili, opozorijo Tronto (1994) ter Smith in Steckley (2011). Tronto (1994) zapiše, da o diskurzu zaščite govorimo, ko začnemo na otroke gledati kot na žrtve in kot na tiste, ki so v nevarnosti. Diskurz izhaja iz predpostavke, da je otrok v vsakem trenutku ogrožen, na kar se je potrebno odzvati in otroka obvarovati. Po tej logiki se torej ne odzivamo na potrebe otroka, pač pa na zaznane (potencialne) grožnje. Ker eno takšnih groženj predstavlja tudi dotik, ki otroku lahko potencialno škodi, se mu pri delu raje izognemo. Smith in Steckley (2011) menita, da diskurz preprečuje spontanost pri delu z mladimi in pri odzivanju na njihove potrebe, saj so zaposleni v prvi vrsti zaznani kot grožnja

in nevarnost. Ko otroka postavimo v vlogo pasivne, ogrožene žrtve, mu odvzamemo moč, kar je v nasprotju s postmodernim konceptom perspektive moči (Saleebey), ki je sicer ključen za socialnopedagoško delo in ustvarjanje odnosa z otroki in mladostniki.

DISKURZ NASILJA IN SPOLNOSTI

Na dotik pa sta vezana tudi diskurz nasilja in diskurz spolnosti, ki sta v ospredju predvsem v primerih proučevanja spolnih zlorab otrok, zanemarjanja ali nasilja nad otroki. Ko govorimo skozi omejena diskurza, dotik razumemo kot nekaj nevarnega in slabega. Diskurz spolnosti lahko v kontekstu dotikanja otrok zaznamo predvsem v primerih, ki opisujejo dotik med moškim strokovnim delavcem in otrokom, še posebej deklicami. Harding idr. (2008) ugotavljajo, da je razlago za to mogoče iskati v stereotipiziranih podobah moških kot tistih, ki se manj dotikajo, in ženskah kot materinskem tipu, ki so (za razliko od moških) sposobne neseksualiziranega dotikanja.

Področja dotikanja otrok pa ne prepletajo zgolj diskurzi, ki dotik vsaj na videz prikazujejo kot nekaj nevarnega ali nezaželenega. Prisotni so tudi diskurzi, ki dotik prikažejo kot nekaj pozitivnega, celo nujnega za zdrav razvoj otroka. Na tem mestu bomo predstavili diskurz skrbi in diskurz razvojne nujnosti.

DISKURZ SKRBI

Diskurz skrbi bi lahko postavili nasproti diskurzu zaščite. V prej opisanem diskurzu je namreč prioriteta strokovnega delavca odzivanje na zaznane grožnje. Znotraj diskurza skrbi pa se strokovni delavec v prvi vrsti odziva na zaznane potrebe otroka. Če ima torej otrok ali mladostnik potrebo po dotiku, je le-tega tudi deležen (Tronto, 1994). Po tej logiki je dotik uporabljen spontano kot odziv na potrebo otroka, predstavljeno v trenutku. Diskurz skrbi je v kontekstu dotikanja otrok mogoče zaznati dokaj redko. Ne glede na to pa željo po izhajanju iz potreb otroka, neozirajoč se na strah in tveganje, izražajo številni avtorji (Piper in Stronach, 2008; Piper in Smith, 2003; Smith in Steckley, 2011).

DISKURZ RAZVOJNE NUJNOSTI

Diskurz razvojne nujnosti dotik prepoznava kot temeljno človeško potrebo in kot nekaj nujnega za zdrav in optimalen razvoj otroka. Diskurz prepoznamo v pojasnjevanju, zakaj bi strokovni delavci pri svojem delu morali uporabljati dotik, pri čemer se kot razlago navajajo ugotovitve raziskav, ki pojasnjujejo nepogrešljivost dotika v življenju otroka in opisujejo velik vpliv dotika na zdrav in optimalen fizičen (Field, 2001; Carlson, 2005), kognitiven (Field, 2001) ter socialen (Hansen, 2012) in čustven (Dobson idr., 2002) razvoj posameznika. Diskurz lahko prepoznamo v opisovanju škode in celo življenjske ogroženosti otrok, ki dotika niso deležni ali so ga deležni redkeje. Znotraj diskurza razvojne nujnosti je dotik pogosto brezpogojno spodbujen, pri tem pa se spregleda morebiten negativen vpliv dotika na otroka. Nekateri avtorji celo zapišejo, da je bolje, da je dotika v življenju otroka preveč kot premalo, do česar sta kritična Piper in Smith (2003). Avtorja (prav tam) opozarjata, da je večina tovrstne literature pisane s predpostavko, da se bodo otroka dotikali starši in drugi družinski člani. Dejstvo pa je, da večina otrok velik del dneva preživi v vrtcu in šoli ali pa v vzgojnem zavodu, ločeno od svojih staršev. Ob novi predpostavki, torej da se bodo otroka dotikali strokovni delavci, po možnosti moškega spola, pa spodbujanje dotikanja otrok hitro izgine in razširi se podpiranje politik prepovedi dotika (prav tam). Pojavi se torej nova skrajnost, povsem nasprotna prvi težnji.

Warwick (2017) v svojem delu opozori, da je diskurz razvojne nujnosti prepleten z moralnimi predpostavkami o tem, kakšna je pravilna vzgoja otrok in kako bi za otroke morali skrbeti. Do pisanja o nujnosti dotika za optimalen razvoj otroka pa se je včasih potrebno oddaljiti, saj so navajanja pogosto povezana s kulturnimi predpostavkami, ki jih določa družbeni položaj raziskovalca. Avtorica Warwick (prav tam) prav tako navaja, da tovrsten diskurz redko upošteva kulturne, družbene in moralne dileme, ki so neločljivo povezane z uporabo dotika. Diskurz razvojne nujnosti tako predstavlja eno stran izredno polariziranega spektra razprav o dotiku in otrocih.

DUALISTIČNA LOGIKA KOT TEMELJ DISKURZOV

Opisani diskurzi vsak na svoj način opisujejo in razumejo dotik ter vplivajo na načine, na katere o dotikanju otrok govorimo, mislimo, pišemo. Vplivajo na načine raziskovanja dotika ter na pristop, ki ga imamo do dotikanja otrok pri svojem delu.

Težko je spregledati, da področje na eni strani prepletajo diskurzi, ki izhajajo iz predpostavke, da je dotik nekaj (vsaj potencialno) slabega, tveganega, nevarnega, škodljivega. Tovrstni diskurzi vodijo do tega, da se dotiku raje izognemo, da je dotik tabu tema, o kateri se raje ne govori. Kažejo se v trenutkih, ko ob besedni zvezi dotikanje otrok občutimo strah, jezo, negotovost, nelagodje. Kažejo se v opisovanju nevarnosti, ki prežijo na tiste, ki se dotaknejo, in tiste, ki so dotaknjeni. Kažejo se v opravičevanju in pojasnjevanju popolne odsotnosti dotika pri delu z mladimi. Kažejo se v politikah prepovedi dotika in smernicah, ki uporabo dotika vsaj strogo omejujejo, če ne prepovedujejo. Kažejo se v opisovanju grozljivih posledic lažnih obtožb na kariero in življenje strokovnih delavcev.

Na drugi strani pa je prišlo do pojava diskurzov, katerim je skupna vsaj na videz večja naklonjenost dotikanju otrok. Gre za diskurze, ki dotik razumejo kot nekaj dobrega, nujnega, nepogrešljivega. To so diskurzi, ki dotik razumejo kot razvojno nujnost, kot nekaj, kar otroku prinese mir, varnost, tolažbo, uteho, bližino in še mnogo več. Ko mislimo in pišemo skozi te diskurze, se nelagodje pojavi ob branju zgodb o otrocih, ki niso bili deležni dotika s strani strokovnega delavca, ali pa ob branju smernic, ki dotikanje otrok onemogočajo. Gre za diskurze, ki se kažejo v naštevanju pozitivnih vplivov dotika na otroka, medtem ko sočasno spregledajo možnost, da ima lahko dotik tudi negativen vpliv. Kažejo se v prezirljivem pisanju o strokovnih delavcih, ki se dotikanju otrok izogibajo. Kažejo se v raziskavah in člankih, ki kot 'škodljiv' dotik razumejo zgolj dotik v obliki nasilja ali spolne zlorabe, pri čemer spregledajo, da lahko tudi dobronameren dotik na otroka vpliva negativno.

Diskurzi se tako v svojem bistvu delijo na dva nasprotna si pola, ki izhajata iz povsem nasprotnih predpostavk o dotiku, ter

ga skladno s tem tudi obravnavajo. Predstavljenim diskurzom je skupna dualistična logika, ki tudi sicer prežema področje dotika. Na problematiko dualističnega pojmovanja dotika opozori avtorica O'Malley-Halley (2007), ki meni, da je dualistično obravnavanje dotika kot dobrega ali slabega, koristnega ali škodljivega, primerne ali neprimerne še posebej značilno za zahodne družbe. Tudi Warwick (2022) opozarja na nevarnost dihotomnega pojmovanja dotika kot dobrega ali slabega, saj to onemogoča problematiziranje dotika na konceptualni ravni in spregleda dejstvo, da izkušnjo dotika oblikujeta in potencialno različno doživita obe osebi, vpleteni v dotik. Dualistično obravnavanje dotika torej spregleda njegovo kompleksnost in pomen konteksta, v katerem se dotik zgodi (Green idr., 2021; Piper in Smith, 2003; Warwick, 2017; Warwick, 2022). Dualistično logiko in s tem poenostavljanje dotika pa je mogoče zaznati tudi v pogostem iskanju odgovora na vprašanje, ali dotik pri delu z mladimi uporabiti ali se mu raje izogniti. Preprost odgovor da ali ne seveda ne pride v poštev. Pa vendar se zdi, da skušajo smernice za uporabo dotika (na primer politike prepovedi dotika) na vprašanje odgovarjati ravno tako preprosto, s tem pa žal nujno zgrešijo. Iskanje enoznačnih odgovorov in strogih vodil glede uporabe dotika, ki bi strokovne delavce vsaj na videz razbremenili odgovornosti, nesigurnosti in tveganja, predstavljajo nevarnost, da so spregledani kontekst ter edinstvenost in specifičnost vsake situacije, s čimer pa je lahko ogrožena dobrobit otroka.

Če želimo dotik uporabljati varno in etično ter v korist otrok in mladostnikov, je potrebno preseči dualistično logiko in dotik razumeti kot kompleksen pojav. Le takšno razumevanje dotika nam bo namreč omogočilo poglobljeno razumevanje področja in odgovorno odločanje ter produktivno reflektiranje lastne uporabe dotika pri delu z mladimi.

SMERNICE ZA UPORABO DOTIKA

Predstavljeni diskurzi o dotiku so nam lahko v pomoč pri razumevanju trenutnih smernic za uporabo dotika. Smernice namreč izhajajo iz različnih diskurzov in odsevajo njihovo pojmovanje ter

razumevanje dotika. Ward (1990) zapiše, da so smernice nastale kot odgovor na zmedo, nejasnosti, strah in paniko, ki je preplavila družbo. Skladno s tem pa so bili sprejeti ukrepi in pravila, ki so pogosto nesmiselna in v praksi neizvedljiva (prav tam).

Ponekod po svetu, na primer v Angliji, Avstraliji ter v Združenih državah Amerike, so bile v želji po zaščiti otrok v različne institucije uvedene politike prepovedi dotika. Tovrstne politike strokovnim delavcem narekujejo, da se od otrok fizično oddaljijo in se jih pri svojem delu ne dotikajo (Field, 2001). Namen politik prepovedi dotika je varovanje integritete otrok pred fizičnim nadzorom in silo odraslih ter preprečevanje spolnih in fizičnih zlorab otrok in mladostnikov. Prav tako pa so politike prepovedi dotika namenjene varovanju zaposlenih pred obtožbami zlorabe in neprimerne dotikanja mladih (Piper in Smith, 2003). Vendar številni avtorji opozarjajo, da je popolno izogibanje dotiku pri delu z otroki nemogoče in skladno s tem upoštevanje zapovedanih predpisov. McNeil-Haber (2004) na primer navaja primer, ko se malček splazi na mizo, da bi dosegel polico. Strokovni delavec bi otroka lahko varno odstranil z mize zgolj tako, da bi se ga dotaknil, a bi v takšnem primeru že kršil uveljavljena pravila in tvegal svojo kariero. Prepovedovanje dotikanja otrok je vodilo do skoraj absurdnih primerov, v katerih so strokovni delavci odklanjali nudenje prve pomoči otroku ali pa se niso odzvali na različne nujne zdravstvene ali negovalne potrebe otroka prav iz strahu, da bi bili obtoženi neprimerne uporabe dotika (Piper idr., 2006). Kmalu so se pojavili kritiki politik prepovedi dotika, ki so opozorili na visoko ceno, ki jo plačujejo otroci (Ward, 1990). Glavni argument proti uvajanju tovrstnih politik je razvojna nujnost dotika za otroka. Dotik je namreč dokazano nujen za zdrav in optimalen fizičen (Field, 2001; Carlson, 2005), kognitiven (Field, 2001) ter socialen (Hansen, 2012) in čustven (Dobson idr., 2002) razvoj posameznika. Odsotnost dotika pa lahko rezultira v občutku odtujenosti, večji dovzetnosti za stres in bolezni (Montagu, 1986) ter pogostejšem agresivnem vedenju (Smith in Steckley, 2011). Avtorja Aquino in Lee (2008) opozarjata na veliko problematičnost tovrstnih politik predvsem v institucijah, v katere je otrok ali mladostnik stalno nameščen, na primer vzgojni zavod. Če se osebe izogiba uporabi dotika, je lahko otrok razvojno močno prikrajšan.

Piper in Stronach (2008) pa zapišeta, da so tovrstne politike škodljive v vseh primerih, ko otrok potrebuje bližino in skrb, a tega zaradi pravnih strahov zaposlenih ne prejme ali prejme v dehumanizirani obliki. S tem so namreč zanemarjene temeljne potrebe otrok po dotiku. Poleg razvojne nujnosti pa je ena pogostih kritik politik prepovedi dotika tudi ta, da se število zlorab otrok kljub uvedbi politik ni zmanjšalo (Carlson, 2005; Field, 2001; Thompson in Beamish, 2019).

Poleg politik prepovedi dotika pa so se razširile tudi druge smernice za uporabo dotika, ki dotikanje otrok omejujejo na različne načine. Pogosto so tako na primer prisotne smernice, ki dotik omejujejo bodisi glede na obliko, v kateri se dotik manifestira, ali pa glede na del telesa, ki je sprejemljiv za dotik. Objem je tako na primer močno odsvetovan, če pa bi do njega prišlo, je primeren zgolj objem otroka od strani z roko čez ramo (Smith in Steckley, 2011). Oblike dotika so ponekod omejene tudi glede na starost otrok. Jones (2004) opiše primer Avstralije, kjer je ministrstvo za izobraževanje pripravilo smernice, ki določajo, kakšen dotik je primeren glede na starost otroka.

Pogosta so priporočila, naj otrok in strokovni delavec ne ostane sama v nekem prostoru in naj bo v primeru dotika prisotna vsaj še ena odrasla oseba. Prav tako smernice predlagajo, da si strokovni delavci v vsakem trenutku zagotavljajo vidnost, torej naj imajo vrata učilnic vselej odprta, zavese na oknih odgrnjene in podobno (Tait, 2001; Thompson in Beamish, 2019). Nekatere smernice strokovnim delavcem svetujejo, naj bodo med njimi in otrokom fizične ovire, ki bodo preprečevale dotik. Ena takih smernic je na primer, naj bo med zaposlenimi v šolski svetovalni službi in otrokom vselej miza, ki bo zagotovila, da med udeleženicima ne bo prišlo do fizičnega stika (Thompson in Beamish, 2019). Zelo pogosto se strokovnim delavcem svetuje, naj pred uporabo dotika otroka vprašajo za dovoljenje. Tako lahko posamezniku ponudijo možnost izbire in nadzora nad lastnim telesom in tem, kdo se ga lahko dotakne, ter izbiro, da dotik zavrne (Carlson, 2005; Hansen, 2012; Warwick, 2017). Smith (2009) pa meni, da lahko s tem, ko nekoga vprašamo, če se ga lahko dotaknemo, v njem zbudimo dvom in potencialno napovemo nevarnost.

Smernice za uporabo dotika se seveda razlikujejo med državami, kraji ter samimi institucijami. Kljub temu pa se zdi, da jim je skupna želja po obvarovanju otrok pred zlorabami in odraslih pred obtožbami o neprimerni rabi dotika, pri čemer pa pozabijo na potrebe otrok po dotiku (Piper in Smith, 2003). Prav tako so smernice pogosto oblikovane dokaj rigidno in univerzalno ter so zato nefleksibilne in ne dopuščajo prostora za kontekst, individualne posebnosti ali lastno profesionalno presojo (Smith, 2009). Težavo smernic vidimo tudi v nekompleksnem razumevanju dotika. Razlog za to pa bi med drugim lahko iskali v diskurzih, iz katerih posamezne smernice izhajajo.

KAKO DOTIK MISLITI KOMPLEKSNO?

Če torej predpostavljamo, da dosedanje smernice in diskurzi umanjajo v kompleksnosti razumevanja dotika in tako niso zadostni, na kaj se lahko naslonimo pri odločanju o uporabi dotika?

Uporabo dotika pri strokovnem delu z otroki in mladostniki v prvi vrsti omejujejo zakoni in predpisi, ki zagotavljajo, da otroci in mladostniki ne postanejo žrtve nasilja in zlorab. V Sloveniji tako robne pogoje uporabe dotika predstavljajo Kazenski zakonik (2008), Zakon o preprečevanju nasilja v družini (2008), Konvencija o otrokovih pravicah (Unicef, b. d.), Konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin (Zakon o ratifikaciji Konvencije o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin, 1994) in Konvencija sveta Evrope o zaščiti otrok pred spolnim izkoriščanjem in spolno zlorabo (Zakon o ratifikaciji Konvencije Sveta Evrope o zaščiti otrok pred spolnim izkoriščanjem in spolno zlorabo, 2013).

Ko se odločamo za dotik (znotraj zgoraj navedenih robnih pogojev), ga je potrebno misliti kompleksno. V prvi vrsti je dotik potrebno razumeti na kontinuumu, torej upoštevati, da dotik ni le preprosto dober ali slab. Nadalje pa je potreben razmislek o tem, kdo se otroka dotakne, kako se ga dotakne, kdaj in zakaj se ga dotakne, kaj bo dotik otroku pomenil in tako naprej. Pri tem nam je lahko v pomoč razumevanje dotika na treh ravneh.

Prva, najširša raven nam lahko olajša razumevanje konteksta, v katerem se dotik zgodi. Pri tem si lahko pomagamo z razumevanjem dotika skozi Bronfenbrennerjev (bio)ekološki model (Bronfenbrenner, 1979). Ta nam namreč omogoča strukturiran pregled različnih sistemov, ki s svojim sovplivanjem ustvarjajo specifične pogoje, v katerih bi se dotik zgodil. Bronfenbrennerjev (bio)ekološki model nam tako pomaga razumeti dotik znotraj časovne dimenzije in zgodovinskih okoliščin, ožje znotraj kulture, religije, politik in ideologij, nato znotraj okolja, ki na otroka vpliva posredno, znotraj relacij med dvema ali več mikrosistemi, v katere je otrok vključen, in navsezadnje znotraj otrokove neposredne okolice.

Nadalje lahko dotik mislimo ožje, in sicer znotraj specifične institucije, v kateri prihajamo v interakcijo z otrokom ali mladostnikom. Druga raven se torej posveča razumevanju dotika na ravni otrokovega specifičnega mikrosistema. Na tej ravni je potreben razmislek o področju dela, s katerega izhajamo kot strokovnjaki, in morebitnih posebnostih, ki jih področje prinaša. Pomembo je razumeti in upoštevati odnos, v katerem je strokovni delavec z otrokom, ki se ga želi dotakniti. Pri tem pa ne moremo mimo neenakega razmerja moči znotraj odnosa med odraslim in otrokom, ki ga ne gre spregledati. Upoštevati je potrebno tudi vpliv različnih perspektiv. Enak dotik je lahko namreč različno razumljen s strani različnih posameznikov in celo različno v različnih časovnih obdobjih.

Najožje si je na tretji ravni potrebno ogledati otroka ali mladostnika kot individuum s svojimi specifičnimi lastnostmi, ki lahko pomembno vplivajo na njegovo doživljanje in interpretiranje dotika. Upoštevati je potrebno dejavnik starosti in spola otroka, upoštevati je potrebno pretekle izkušnje posameznika, njegove morebitne posebne potrebe in zdravstveno stanje, njegovo spolno orientacijo in ne nazadnje njegovo počutje in čustveno stanje.

Opisane ravni nam lahko nudijo oporo pri odločanju glede uporabe dotika v strokovnem delu z otroki in mladostniki. Pri tem pa naj izpostavimo izredne okoliščine, v katerih je dotik včasih nujen. Strokovni delavec se mora morda otroka dotakniti, da mu zagotovi varnost, ko je ta izpostavljen neposredni nevarnosti ali ko potrebuje nujno medicinsko pomoč. Svetujemo pa, da naj bo tudi po tovrstnih situacijah čas namenjen refleksiji in pogovoru o dotiku.

Predpogoj za varno in etično uporabo dotika je torej razumevanje dotika kot kompleksnega pojava. Tovrstno razumevanje dotika pa ponuja temelje za nov diskurz, in sicer za diskurz o dotiku kot kompleksnem pojavu. Ta bi lahko pomembno vplival na način govora o dotiku, na odnos do dotika in nenazadnje na prakse uporabe dotika pri delu z mladimi.

SKLEPI

Področje uporabe dotika v vzgojnem in psihosocialnem delu z otroki in mladostniki je bilo do osemdesetih let prejšnjega stoletja spregledano. Tema, ki odpira številna etična vprašanja in dileme, pa ne sme ostati nenaslovljena. Dotik lahko namreč pomembno vpliva na življenja otrok in mladostnikov, zato je pomembno, da ga uporabljamo na odgovoren in premišljen način. To pa je mogoče le s kompleksnim razumevanjem njegove narave.

Trenutne smernice dotik pogosto omejujejo ali ga celo prepo-vedujejo. Pri tem izhajajo iz razumevanja dotika kot nečesa slabega in potencialno nevarnega. Zdi se, da je predpostavka o dotiku kot nečem slabem skupna diskurzu tveganja, diskurzu strahu, diskurzu varne skrbi, diskurzu zaščite otrok ter diskurzu nasilja in spolnosti. Na drugi strani pa se pojavljata diskurz skrbi in diskurz razvojne nujnosti, ki dotik razumeta ravno nasprotno, kot nekaj dobrega in nujnega za zdrav razvoj otroka. Kot skupno točko sicer zelo različnim si diskurzom prepoznavamo dualistično logiko, ki tudi sicer prepleta področje dotika. Dualistično razumevanje dotika kot dobrega ali slabega in odgovarjanje na vprašanje, ali dotik pri delu uporabiti ali se mu raje izogniti, pa spregleda kompleksnost dotika. Pri tem obstaja nevarnost, da je dotik uporabljen na otroku škodljiv in neobčutljiv način.

Naše delo zaključujemo z mislijo, da okvir pri odločanju za uporabo dotika postavljajo zakoni ter podzakonski akti in konvencije, ki skrbijo za preprečevanje nasilja in zlorabe otrok. Toda ti vsi dokumenti sami po sebi ne bodo ponudili vseh odgovorov na konkretne dileme, kako presojati uporabo dotika v posamezni situaciji. Poleg upoštevanja od zunaj predpisanih ravnanj je

potrebno dotik misliti kompleksno, pri čemer so lahko v pomoč predstavljene ravni razmisleka. Na kratko lahko rečemo, da je za strokovnost dela nujno, da strokovnjaki pri svojem delu izhajajo iz posameznika, ki je pred njimi, ter svoje delo prilagodijo njegovim potrebam. Za bolj poglobljen oris diskurza, ki dotik opredeljuje kot kompleksen pojav, bi bila potrebna obširnejša razprava, ki presega obseg tega prispevka in bo obravnavana v kasnejših objavah. Na področju uporabe dotika bi bile potrebne tudi nadaljnje raziskave, ki bi omogočile boljše razumevanje tematike. Novo znanje s področja bi zagotovo prispevalo k večji preglednosti področja ter s tem (potencialnemu) opolnomočenju strokovnih delavcev, ki bi posledično dotik lažje uporabljali na otroku varen, odgovoren in občutljiv način, kar je seveda bistvenega pomena za vse vpletene.

LITERATURA

- Andrews, L. V. (1981). *Medicine Woman*. Penguin Arkana.
- Aquino, A. A. in Lee, S. S. (2008). The use of nonerotic touch with children, ethical and developmental considerations. *Journal of Psychotherapy in Independent Practice*, 1(3), 17–30. https://doi.org/10.1300/J288v01n03_02
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The Ecology of Human Development*. Harvard University Press.
- Carlson, F. M. (2005). Significance of touch in young children's lives. *YC Young Children*, 60(4), 79–85. <https://www.proquest.com/openview/e86f11bdc5b44da1e07249d435360812/1?pq-origsite=gscholar&cbl=27755>
- Courtney, J. A. in Nolan, R. D. (2017). *Touch in child counseling and play therapy: An ethical and clinical guide*. Imprint Routledge.
- Del Prete, T. (1998). Getting back in touch with students: Should we risk it? *Professional School Counseling*, 1(4), 62–65. <https://www.jstor.org/stable/42731826>
- Dobson, S., Upadhyaya, S., Conyers, I. in Raghavan, R. (2002). Touch in the care of people with profound and complex needs: A review of the literature. *Journal of Learning Disabilities*, 6(4), 351–362. <https://doi.org/10.1177/146900470200600402>
- Field, T. M. (2001). *Touch* (Second Edition). The MIT Press.

- Furedi, F. (2002). *Culture of Fear: Risk Taking and the Morality of Low Expectation*. Continuum.
- Green, L. (2016). The trouble with touch? New insights and observations on touch for social work and social care. *British Journal of Social Work*, 47(3), 773–792. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcw071>
- Green, L., Warwick, L. in Moran, L. (2021). Silencing touch and touching silence? Understanding the complex links between touch and silence in residential child care settings. *Childhood*, 28(2), 245–261. <https://doi.org/10.1177/09075682211000111>
- Hall, S. (1997). *Representations: cultural representations and signifying practise*. Sage.
- Hansen, J. (2012). The truth about teaching and touching. *Childhood Education*, 83(3), 158–162. <https://doi.org/10.1080/00094056.2007.10522901>
- Harding, T., North, N. in Perkins, R. (2008). Sexualizing Men's Touch: Male Nurses and the Use of Intimate Touch in Clinical Practice. *Research and Theory for Nursing Practice*, 22(2), 88–102. <https://doi.org/10.1891/0889-7182.22.2.88>
- Horwath, J. (2000). Childcare with gloves on: protecting children and young people in residential care. *British Journal of Social Work*, 30(2), 179–191. <https://doi.org/10.1093/bjsw/30.2.179>
- Houston, S. in Griffiths, H. (2000). Reflections on Risk: Is it Time for a Shift in Paradigms? *Child and Family Social Work*, 5(1), 1–10. <https://doi.org/10.1046/j.1365-2206.2000.00145.x>
- Jones, A. (2004). Social anxiety, sex, surveillance, and the 'safe' teacher. *British Journal of Sociology of Education*, 25(1), 53–66. <https://doi.org/10.1080/0142569032000155935>
- Kazenski zakonik (KZ-1). (2008). *Uradni list RS*, št. 50/12 – uradno prečiščeno besedilo, 6/16 – popr., 54/15, 38/16, 27/17, 23/20, 91/20, 95/21, 186/21, 105/22 – ZZNŠPP in 16/23. <http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO5050>
- Lynch, R. in Garrett, P. M. (2010). 'More than words': Touch practices in child and family social work. *Child & Family Social Work*, 15(4), 389–398. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2206.2010.00686.x>
- McNeil-Haber, F. (2004). Ethical considerations in the use of nonerotic touch in psychotherapy with children. *Ethics and Behaviour*, 14(2), 123–140. https://doi.org/10.1207/s15327019eb1402_3

- Montagu, A. (1986). *Touching: The Human Significance of the Skin*. Harper and Row.
- O'Malley-Halley, J. (2007). *Boundaries of touch: Parenting and adult-child intimacy*. University of Illinois Press.
- Owen, P. M. in Gillentine, J. (2011). Please touch the children: appropriate touch in the primary classroom. *Early Child Development and Care*, 181(6), 857–868. <https://doi.org/10.1080/03004430.2010.497207>
- Pemberton, C. (20. 8. 2010). 'Should children's social work be a touch free zone?'. *Community Care*. <https://www.communitycare.co.uk/2010/08/20/should-childrens-social-work-be-a-touch-free-zone/>
- Piper, H. (2014). Touch, fear, and child protection: Immoral panic and immoral crusade. *Power and Education*, 6(3), 229–240. <https://doi.org/10.2304/power.2014.6.3.229>
- Piper, H., Powell, J. in Smith, H. (2006). Parents, professionals, and paranoia: The touching of children in a culture of fear. *Journal of Social Work*, 6(2), 151–167. <https://doi.org/10.1177/1468017306066742>
- Piper, H. in Smith, H. (2003). 'Touch' in educational and child care settings: dilemmas and responses. *British Educational Research Journal*, 29(6), 879–894. <https://doi.org/10.1080/0141192032000137358>
- Piper, H. in Stronarch, I. (2008). *Don't Touch! The educational story of a panic*. Routledge.
- Piper, H., Taylor, B. in Garratt, D. (2012). Sports coaching in risk society: No touch! No trust!. *Sport, Education and Society*, 17(3), 331–345. <https://doi.org/10.1080/13573322.2011.608937>
- Smith, M. (2009). *Rethinking residential child care: Positive perspectives*. Policy Press.
- Smith, M. in Steckley, L. (2011). Care Ethics in Residential Child Care: A Different Voice. *Ethics and Social Welfare*, 5(2), 181–195. <https://doi.org/10.1080/17496535.2011.571068>
- Steckley, L. (2012). Touch, physical restraint and therapeutic containment in residential child care. *British Journal of Social Work*, 42(3), 537–555. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcr069>
- Tait, G. (2001). 'No touch' policies and the management of risk. V A. Jones (ur.), *Touchy subject: Teachers touching children* (str. 39–49). University of Otago Press. <https://eprints.qut.edu.au/28824/>

- Thompson, A. in Beamish, P. (2019). Human touch in the primary school setting. *TEACH Journal of Christian Education*, 13(2), 49–56. <https://research.avondale.edu.au/teach/vol13/iss2/9/>
- Tronto, J. (1994). *Moral Boundaries: A Political Argument for an Ethic of Care*. Routledge.
- Unicef. (b. d.). *Konvencija o otrokovih pravicah*. <https://unicef.si/konvencija-o-otrokovih-pravicah/>
- Ward, A. (1990). The role of physical contact in childcare. *Children & Society*, 4(4), 337–351. <https://doi.org/10.1111/j.1099-0860.1990.tb00371.x>
- Warwick, L. (2017). *Touching matters: An ethnographic study of adult-child relationships and the use of touch in residential child care* [Doktorska disertacija]. University of Nottingham, Faculty of Social Sciences. Nottingham eTheses. <http://eprints.nottingham.ac.uk/41495/>
- Warwick, L. (2022). “Depends who it is”: Towards a relational understanding of the use of adult-child touch in residential child care. *Qualitative Social Work*, 21(1), 18–36. <https://doi.org/10.1177/1473325021990875>
- Zakon o preprečevanju nasilja v družini (ZPND). (2008). *Uradni list RS*, št. 16/08, 68/16, 54/17 – ZSV-H in 196/21 – ZDOsk. <http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO5084>
- Zakon o ratifikaciji Konvencije o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin. (1994). *Uradni list RS*, št. 33/94. <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/1994-02-0041?sop=1994-02-0041>
- Zakon o ratifikaciji Konvencije Sveta Evrope o zaščiti otrok pred spolnim izkoriščanjem in spolno zlorabo (MKZOSIZ). (2013). *Uradni list RS*, št. 71/13. <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/114353/>
- Zur, O. in Nordmarken, N. (2016). ‘To touch or not to touch: Exploring the myth of prohibition on touch in psychotherapy and counselling’. <http://www.zurinstitute.com/touchintherapy.html>